

کتاب مردم شناسی ایران

قسمت خراسان

نوشته: هنری فیلد

اسفند

به نثری فسیله

مردم شناسی ایران

ترجمه دکتر عبد الله فریار

از انتشارات کتابخانه ابن سینا

باهمکاری مؤسسه انتشارات فرانکلین

This is an authorized translation of
CONTRIBUTIONS TO THE ANTHROPOLOGY OF IRAN
by Henry Field.
Anthropological Series, Field Museum of Natural History
(Chicago Natural History Museum),
Volume 29, Numbers 1 & 2, December 15, 1939.

چاپ این کتاب در دوهزار و سیصد و پنجاه و یک سال پس از تألیف آن در ماه اسفند سال ۱۳۱۷ قمری در چاپخانه باک باررگانی ابران به پایان رسید.
حق طبع محفوظ است

فهرست مندرجات این کتاب

		دسته اول :
۱	سرآغاز	
۲	مقدمه	۰۱
۱۳	سرزمین و مردم ایران	۰۲
۳۷	اشارات تاریخی درباره مردم ایران	۰۳
۱۹۱	مردم ایران	۰۴
۱۹۱	ایالات شمال و شمال غربی	
۱۹۷	گروههای بزرگی	
۲۰۰	ماردران	
۲۰۱	کیلان	
۲۰۳	حمسه	
۲۰۴	قروین	
۲۰۶	آذربایجان	
۲۰۶	کاشان	
۲۰۶	لرستان	
۲۱۹	حوزستان	

۲۳۸	بختیاری گرمسیر
۲۴۴	اصفهان
۲۴۵	فارس و بنادر حلیج
۲۶۹	لارستان و بندرعباس
۲۷۴	کرمان
۲۸۱	بلوچستان
۲۹۰	سیستان
۲۹۳	یرد
۲۹۴	خراسان
۳۰۱	سمنان و دامغان
۳۰۵	تقسیمات حدید ایران
۳۰۵	۳۰۵ مردم شناسی جسمانی ایران
۳۰۱	مطالب مربوط باسخوان بندی
۳۳۶	روش و تکنیک اندازه گیری
۳۴۷	بررسی آماری
۳۵۰	یهودیهای اصفهان
۴۰۵	اطلاعات تطبیقی درباره یهودیهای آسیای جنوب غربی و قفقاز
۴۲۳	روستائیان یزدخواست
۴۵۶	نه نشینان کناره
۴۹۳	لرهای پشت کوه
۵۲۴	کارگران ری و افراد متفرقه
۵۳۶	مقایسه چهارگروه ایران
۵۶۴	تحزیه نژادی جمعیت ایران
۶۸۹	موقعیت نژادی ساکنین معاصر ایران
۷۱۱	فهرست دوم: فهرست قبائل و کتابنامه و فهرست اعلام و لوحه ها

خراسان

خراسان که بزرگترین ایالات ایران است بین ۱۵۰ هزار تا ۲۰۰ هزار میل مربع وسعت دارد ، بطور کلی کوهستانی است ولی در سمت شمال حاصلخیز و پر آب است .

سلسله جبال خراسان که حلقه بین البرز و پامیر را تشکیل میدهد مانع طبیعی قابل ملاحظه ای برای قبایل پادیه نشین مهاجم ترکستان شوروی میباشد . چند رشته متوازی در جناح دره های وسیع بجنورد و قوچان و مشهد واقع شده است . قسمت شمالی که شامل دورشته متوازی است کوهستانی پر شیب است که بدون انقطاع خط مرزی بین گیفان در مغرب و سرخس در مشرق را تشکیل میدهد . کوه شاجهان که گفته میشود مرتفعترین قله خراسان از ۱۰ هزار پا متجاوز است در بین کوهستان و تپه ها و دره های دوردست و دهکده های کوچک پنهان است که محل مزارع حاصلخیز و بوستان و درختان سرسبز است .

خراسان سه رودخانه عمده دارد : اترک مهمترین آنها مرز بین چات اترک تا حسنقلی را تشکیل میدهد . گرگان که از فلات ارموتلی سرچشمه گرفته و بدریای خزر میریزد و هریرود که مرز از کافرکلا تا کوشوت کلا را تشکیل میدهد .

مردم ایران - ۲۹۵

دوسحرای بزرگه یعنی دشت کویر ودشت لوت داخل این ایالت شده اند^۱ اولی که عرض آن بین ۸۰ تا ۱۵۰ میل است ازنزدیکی قم شروع شده وبمسافت ۴۰۰ میل تا مرز ترشیز امتداد دارد. میانگین ارتفاع این صحرا از سطح دریا فقط ۵۰۰ تا ۶۰۰ پا است. دشت لوت قسمت بزرگی از ناحیه جنوب شرقی را اشغال کرده و آنرا میتوان متوازی الاضلاعی دانست که زوایای آنرا شهرهای نه و طیس ویزد و کرمان تشکیل میدهند.

آب وهوای این ایالت بین ۱۰ درجه قارتهایت در زمستان و ۱۱۰ درجه در تابستان متغیر است، حدمتوسط ریزش باران ۷/۸۲ اینچ است وحدمتوسط برف در سال ۱۸ اینچ است که در رقم باران بحساب نیامده است. ماههای بارانی عبارتند از: فروردین، اردیبهشت، آذر و دی.

بررسی وضع بهداشتی نشان میدهد که انواع مختلف تب در این ایالت وجود دارد. پشه مالاریا تا ارتفاع ۴۰۰۰ پا نمومیکند ومالاریا وتب پشه خاکی زیاد است مرض سالك فراوان است. وبا گاهی در خراسان بروز میکند وسپاه زخم چه در انسان وچه در حیوان معمولی است. امراض مقاربتی نیز فراوان است.

اینک شرح مختصری درباره شهرهای عمده خراسان داده میشود. بجنورد بارتفاع ۳۳۰۰ پا در دشت حاصلخیزی قرار گرفته، دور آنرا کوهستان احاطه کرده. این دشت پر از درخت و باغات ومزارع سرسبز است. جمعیت آن در حدود ۱۰ هزار نفر است که اغلب از کردهای شاهدلو هستند وبزبان کردی تکلم میکنند. اکثریت آنها شیعه ومعدودی بهائی هستند. چناران در سر راه بین مشهد و قوچان واقع شده و جمعیت آن در حدود سه هزار نفر است که اغلب کردهای زعفرانلومیباشند. قوچان بارتفاع ۴۲۸۰ پا و جمعیت آن ۱۵ هزار نفر است که از کرد و ترک و ایرانی متشکلند. مشهد پایتخت خراسان بارتفاع ۳۱۹۷ پا دارای ۱۲۰ هزار نفر جمعیت است، هر سال هزارها نفر از شیعیان آسیای مرکزی وافغانستان وهندوستان و ایران برای زیارت به مشهد مقدس مسافرت میکنند. سرخس در سال ۱۹۲۹ دارای ۴۰۰۰ نفر جمعیت بود که مرکب بودند از ترک و بلوچ و کرد و ایرانی وعده مهاجر ترکمن از روسیه شوروی.

۱ - برای وجه تسمیه کویر رجوع شود به کرزن a ۱۸۹۲ جلد ۲ صفحه

۲۴۶-۲۴۷ ومقایسه شود با شرح بیدلف.

۲۹۶- مردم شناسی ایران

جمعیت خراسان که تقریباً سه میلیون نفر است بسیار مخلوط است ولی ایرانی‌ها بیشتر در نواحی شمالی هستند (رجوع شود به نوشته ایوانف ۱۹۲۶).
ترکمنهای از قبائل گوکلان و یاموت در نواحی سرحدی شمال شرقی سکونت دارند. در قوچان و بجنورد و دره گز بیشتر قبائل کرد هستند. مرز شمالی بخصوص ناحیه کلات نادری محل سکونت ترکها است که در تمام قسمت شمالی ایالت خراسان پراکنده هستند. مرکز آنها را میتوان دره جام دانست و در آنجا عده‌ای تیموری و بلوچی نیز وجود دارد که حتی از آن نقطه فراتر رفته و تا سرخس و داخله شوروی پراکنده شدند. در ترشیز وقائن و فردوس و طبس سابقاً افراد قبائل از نژاد عرب دیده میشدند.

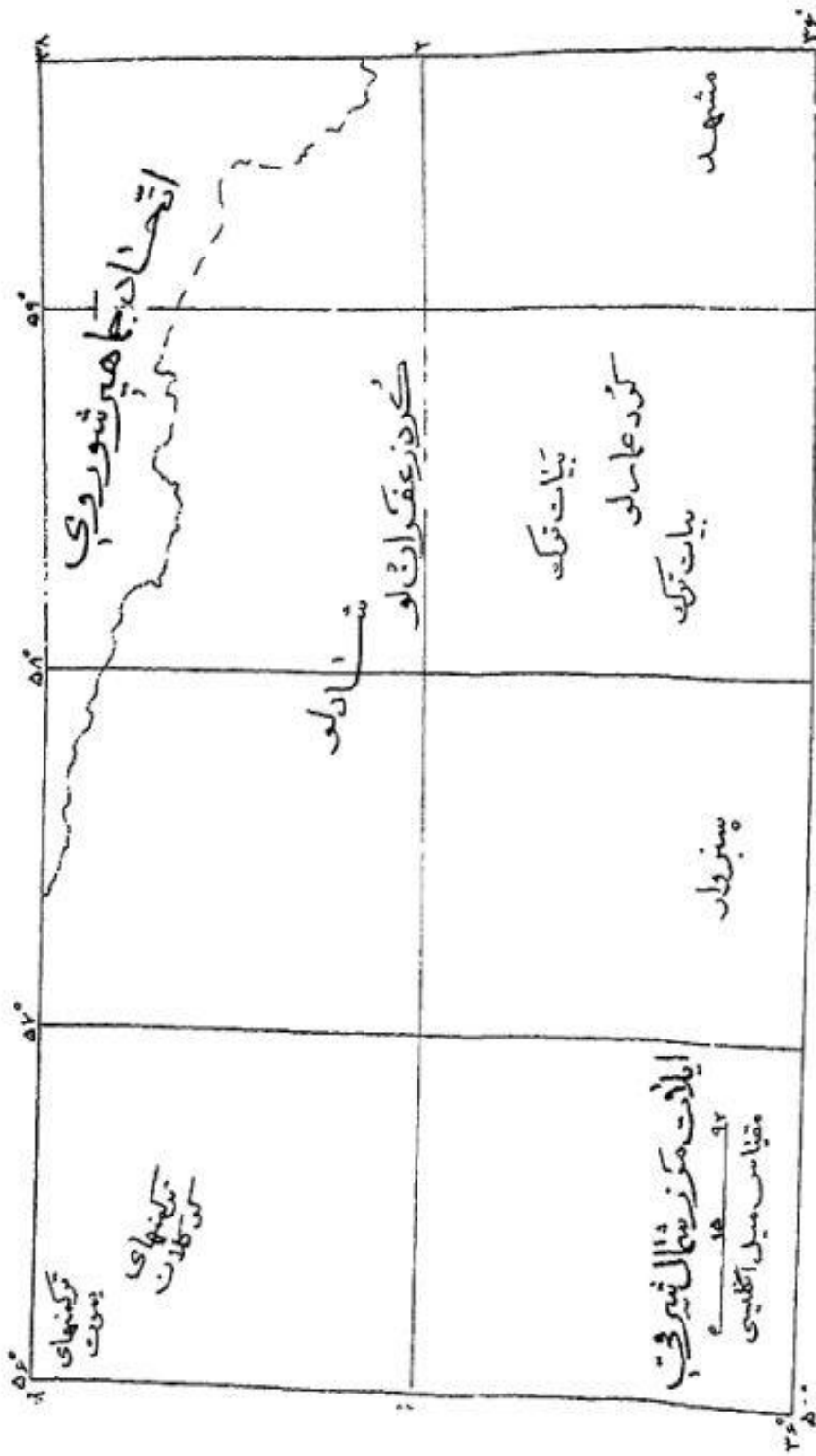
ترکمنهای گوکلان - که در مراتع دره‌های سومبر و چندر زندگی می‌کنند قبیله بادیه نشینی هستند مرکب از ۲۰۰۰ خانوار. دوشاخه عمده ترکمنهای گوکلان و محل سکونت آنها در زیر شرح داده شده است و این مطالب مربوط بسال ۱۹۲۹ میباشد.

(۱) قره‌قل با ۲۰۰ خانوار در دره جرگلان در پانزده میلی آق دره زندگی میکردند. بعلاوه ۴۰ خانوار در بچه دره و کوهستان اشک نزدیک مرز شوروی و ۴۰ خانوار در آمندو ۵۰ خانوار در آگری کبا نزدیک مرز فعلی شوروی و ۷۰ خانوار در حصارچه و نواحی آن زندگی میکنند.

(۲) نخولی متشکل از ۱۰۰ خانوار در قسمت شرقی و شمالی دره جرگلان زندگی میکنند. قبائل فرعی بگی و ملامحمد در گند عدلی ۳۴ میلی مشرق حصارچه سکونت دارند.

ترکمنهای یاموت - سواحل رود اترک و رود گرگان تا بلکان و کراسنو - و دسک محل سکونت ترکمنهای یاموت است. رویه مرفه ۳۰ هزار خانوارند که ۷ هزار خانوار آنها در خراسان هستند. شب عمده آنها در ۱۹۲۰ از این قرار بود:

مردم ایران - ۲۹۷

شکل ۳: باطل مرز شمال شرقی

۲۹۸- مردم شناسی ایران

نام	محل سکونت
کوجوک	بین گنبد قابوس و رامیان
ایکدر	بین گنبد قابوس و کتول
قره چای	نزدیک گنبد قابوس
کنیا کمز	بین گنبد قابوس و خجیده
جعفر بائی	بین گنبد قابوس و خجیده (تاچیکیشلیار)
چرپا	از راه آهن در خاک شوروی تا گنبد قابوس
دونجی	نزدیک مرز بجنورد و گنبد قابوس

در ۱۹۲۹ قبائل فرعی ترکمنهای یاموت در نواحی زیر سکونت داشتند .

(۱) قبیله دوجی متشکل از ۵۰۰ خانوار در ناحیه چناران - مراوه تپه و چت . این قبیله تقسیم میشد به کزکانلی با ۲۵۰ خانوار در ناحیه چناران و چت نزدیک رود اترک - کرد اقلی با ۲۵۰ خانوار در ناحیه مراوه تپه و ساحل شرقی رود اترک - قبیله قربان نیاز در چناران.

(۲) قبیله غروی متشکل از ۴۰۰ خانوار بین مراوه تپه و کوشا تپه در ساحل رود اترک.

(۳) قبیله آق ترکمن متشکل از ۷۰ خانوار در ناحیه سوجه.

(۴) قبیله چنقر متشکل از ۴۰۰ خانوار پراکنده در نواحی کوهستانی . کردها - تعداد کردها در خراسان در حدود ۱۵۰ هزار نفر است و اینها از اولاد کسانی هستند که فرمان شاه عباس برای جلوگیری از نفوذ ترکمنها باین ناحیه کوچ داده شدند . تقسیمات قبائلی آنها از این قرار است :

(۱) عمارلو متشکل از ۵۰۰ خانوار که در دشت مروش در شمال غربی نیشابور زندگی میکنند . شیعه هستند و زبان خود را حفظ کرده اند.

(۲) شاهدلو در قوچان و بجنورد زندگی میکنند . افرادی خوش هیكل هستند و تعداد آنها ۷۵۰۰۰ نفر است.

(۳) زعفرانلو در قوچان و شیروان زندگی میکنند و تعداد آنها ۵۰ هزار در قوچان و ۱۲ هزار در شیروان است . مردمی خوش هیكل و قوی و خوش لباس میباشند و خانه های خوب دارند. از آنها ۴۹ هزار نفر اسکان یافته و ۱۳ هزار نفر بادیه نشین هستند .

مردم ایران - ۲۹۹

(۴) کیوانلوها قبیله کردهستند که شاه عباس در سال ۱۶۰۰ میلادی آنها را با زعفرانلوهای قوچان و شاهدلوهای بجنورد از کردستان بخراسان کوچ داد. دسته‌های پراکنده این قبیله در دره گز و قوچان و جوین و نواحی دیگر دیده میشود ولی مرکز آنها در رادکان است. کیوانلوها سابقاً مانند سایر قبائل کرد که بخراسان کوچ داده شده بودند بادیه نشین بودند ولی بالاخره استقرار یافته و بکشاوری مشغول شدند و فقط عده قلیلی در حدود ۸ هزار نفر به بادیه نشینی ادامه دادند.

چهارایمک - این نام مخصوصاً به هزاره‌های هرات و بعضی دیگر از قبائل مرزایران و افغانستان مانند تیموریها اطلاق میشود (رجوع شود به نوشته استورات صفحه ۱۴۸ و هاکین صفحه ۳۶۱) تیموریها که سنی هستند از لحاظ قیافه شبیه عربها هستند ولی سیاه چهره ترند. این قبیله از ۶ هزار خانوار متشکل است که در تربت شیخ جام باخزر و روی خاف پراکنده هستند. عده زیادی از آنها چادر نشین هستند و گله‌های بزرگه گوسفند و بز دارند و بقیه به زراعت مشغولند: تیره میشماست شیعه هستند.

هزاره - هزاره‌ها از هزارجات افغانستان پایران مهاجرت کرده و شیعه هستند. در ۱۸۹۱ امیر عبدالرحمن خان آنها را منکوب کرد و املاک آنها را تصاحب نمود. عده‌ای از آنها بخراسان آمدند و برخی به بلوچستان رفتند. ایرانیها آنها را بربری نامیدند زیرا از بند بربری در هزارجات آمده بودند. این نام آنها را از هزاره های سنی که قسمتی در هرات و قسمتی در خراسان زندگی کرده و اصل آنها از هزارجات نبود متمایز میکرد. هزارهای کوهستانی در ناحیه بزرگی از خراسان تا بخنورد و شیروان و دره گز و سرخس و دره جام و کشف رود پراکنده هستند. عده از آنها در واحد مرو در جمهوری ترکمن شوروی وجود دارد. دو شاخه عمده این قبیله یعنی دزنگی و جنور به شنب کوچک بسیار تقسیم بندی میشوند. هزاره‌ها در اصل از بقایای هزار فامیل هستند که چنگیز خان بعنوان یک کلنی در نزدیکی رود سیحون باقی گذاشت. شغل عمده قبیله کشاورزی است ولی عده زیادی به آهنگری و نجاری و زین‌دوزی اشتغال دارند.

ترکها - ترکها در تمام خراسان پراکنده هستند. علاوه بر عده زیادی

۳۰- مردمشناسی ایران

ترك قفقازی و تبریزی که به تجارت و کارهای حمل و نقل اشتغال دارند تیره - های عمده ترك عبارتند از قبائل افشار و چولائی و غرائی - قزلباشهای دره جام که اغلب در حوالی تربت شیخ جام زندگی میکنند نیز ترك هستند و گفته میشود از همان قبائلی هستند که در چند اول کابل زندگی میکنند و قوم و خویشان آنها در پشاور هستند .

غرائی - غرائی ها در ترشیز و تربت حیدری زندگی میکنند و تمام آنها به زراعت مشغولند . عده آنها چهل هزار خانوار است .

بلوچی - در فصول مختلف سال چند قبیله بادیه نشین بلوچی از سرخس به قیصور مهاجرت میکنند مهمتر آنها عبارتند از :

(۱) سالارخانی متشکل از ۵۰۰ خانوار در ناحیه خواف.

(۲) ابراهیم خانی که در فصل زمستان در حوالی جنگل و باغ بخشی و قیصور اردو میزنند و در تابستان در شاهان بالا و علیک جمع میشوند .

(۳) قبیله زرداد خانی.

(۴) قبیله جان بیگی که در فصل زمستان پراکنده هستند و در تابستان نزدیک سرخس ظهر آباد زندگی میکنند.

(۵) قبیله مرادخانی که متشکل از ۱۰۰ خانوار است.

عرب - طبق روایات قبائل عرب در حدود هفت قرن قبل از عربستان مهاجرت کرده و در ناحیه قائنات و خواف استقرار یافتند . در حدود دو سوم آنها سنی هستند و بقیه (۸۰۰) شیعه هستند که در اطراف خور و چاهک و محمد آباد زندگی میکنند . سنی ها در ناحیه سنی خانه و در ناحیه خواف نزدیک شهر نوسکونت دارند .

قبائل دیگر عبارتند از میر و آقا و غولا در ناحیه شوسب و بلوی در ناحیه سریشه . عده کمی از قبائل تاجیک و زنگنه و مالدار که بادیه نشین هستند در ناحیه رود خواف زندگی میکنند . اکثریت مردم ایران شیعه هستند در حالیکه کردها و ترکمنها که زمانی يك پنجم جمعیت را تشکیل میدادند و در ناحیه باخرز و بجنورد زندگی میکردند سنی هستند . در حدود ۵۰۰ تا ۶۰۰ بهائی در خراسان وجود دارد .

جدیدالاسلام ها یهودیانی هستند که برای احترام از آزار در ظاهر دین

مردم ایران - ۳۰۱

اسلام را قبول کردند در حالیکه عملاً اصول مذهب یهودی را پیروی میکنند .
از جمله روز شنبه را تعطیل میکنند و ششم اکتبر را روز سال نو محسوب
میدارند و شب جمعه در خانه خود چراغ روشن میکنند و عید فطر را رعایت
مینمایند . در ظاهر و در پیش مردم خود را مسلمان جلوه میدهند . يك چهارم
تجار و بازرگانان یهودی هستند و در کار تجارت موفقیت قابل ملاحظه دارند .
عده زردستی‌ها بسیار کم است . در مشهد عده قلبلی هستند که بدین مسیح
درآمدند .

تهیه و تنظیم: کانال خراسانی های اهل سنت